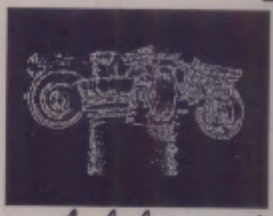

Aulaloengud

AMEERIKA KÕRGHARIDUS: ARENGU PROBLEEMID

MARK B. LAPPING

AMEERIKA KÕRGHARIDUS: ARENGU PROBLEEMID

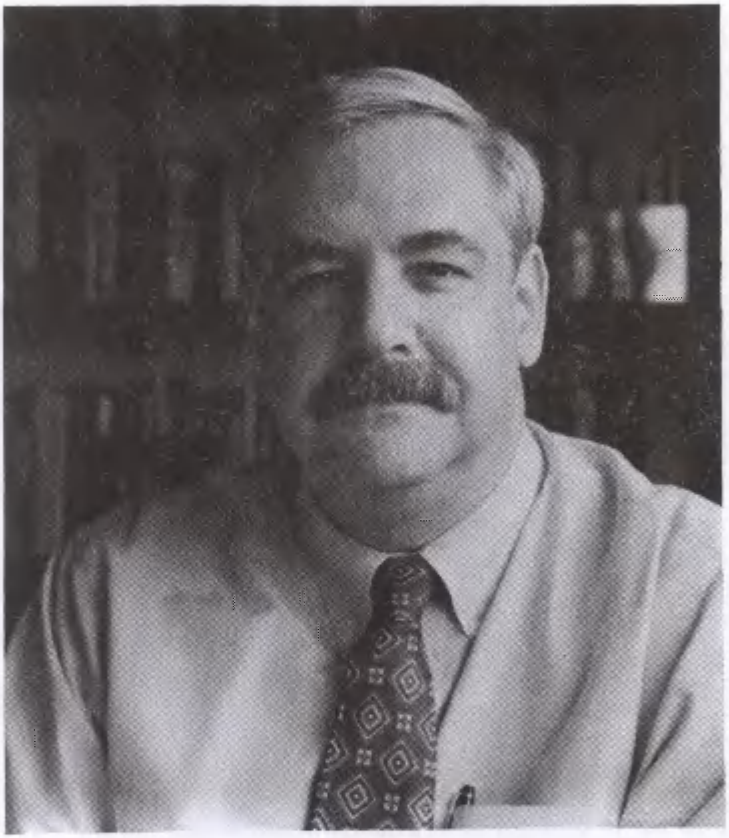

TARTU ÜLIKOOL

MARK B. LAPPING

AMEERIKA KÕRGHARIDUS: ARENGU PROBLEEMID

Aulaloeng
26. septembril 1996

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Tõlkinud Ene-Reet Soovik

Keeletoimetaja Leelo Jago

© Mark B. Lapping, 1998

ISBN 9985-56-312–3

Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda
Tiigi 78, EE2400 Tartu
Tellimus nr. 72

Ühendriikide kõrgharidus on mitmekesine ja vaheldusrikas. Rohkem kui kolme tuhandet eri tüüpi õppeasutust koondav kõrgharidussektor on ühtaegu nii arenenud tööstusharu kui ka riigi intellektuaalse, kultuurilise ja majandusliku võimsuse strateegilise tähtsusega osis. Ameerika teadus ja tehnika, mille juured on kolledži- ja ülikoolihariduses ning millega viimasel on püsivad sidemed, on olnud rahvusliku jõukuse ja võimu tugipunktideks. Põllumajandus, meditsiin, ühiskonna- ja täppisteadused ja ka humanitaaralad on kõik õilmitsenud selles rikkalikus keskkonnas, mida pakub Ameerika ülikoolisüsteem. Ning olukorras, kus üle viiekümne protsendi kõigist keskkoolilõpetanutest võtab mingis vormis ette kõrgkooliõpingu, on ülikoolielu ka kõikjale tungiv sotsiaalne ja kultuurinähtus. Kuid üksnes vähesed oleksid osanud ennustada, et tulemus saab olema selline, võttes eelduseks kõrghariduse juured Ühendriikides.

Varajane periood

Juba enne iseseisvuse saavutamist, koloniaalperioodil, rajati hulk kolledžeid. Peaaegu kõik need olid kirikuga seotud üsna väikesed eraõppeasutused noormeestele. Kuulajate seas ei olnud vähemusi ega naisi. Õpetus piirdus suurelt osalt vabade kunstide ja teadustega — kasutades teinekord klassikalisele haridusele omast käsitlust suurte teoste kaupa — ning valmistas ette karjääriks kirikus, õigusalal ja meditsiinis. Mis puutub riigi kaasatuse ulatusse, siis see oli parimalgi juhul tähtsusetu. Võttes eeskuju paljustki inglise traditsioonis tavalisest, valmistas kõrgharidus noori mehi ette liituma tekkiva riigi ja koloniaaleliidiga. Ja tõepoolest, nendest kolledžitest ja üli-

koolidest on saanud maailma võimsaimad ja mainekaimad õppeasutused, näiteks Harvard, Yale, Princeton, Columbia ja teised. Rajati ka hulk väiksemaid kolledžeid, nagu Amherst, Williams, Bowdoin, Swarthmore, mis jätkavad kuulsate vabu kunste õpetavate erakõrgkoolide traditsiooni.

Üheksateistkümnes sajand

Sedamööda, kuidas Ameerika kasvas mandrit hõlmavaks suurriigiks, rajati juurde hulk eraõppeasutusi. Järk-järgult hakkasid mõned kolledžid lisaks meestele vastu võtma ka naisi, asutati ka sõltumatuid eliitkolledžeid naistele — neid nimetatakse sageli Seitsmeks Õeks. Riigi osa oli 19. sajandi algul ikka veel üsna piiratud, kuigi näiteks Virginia ülikooli asutamise taga oli Thomas Jefferson. Ka mitu teist osariiki liikus avalike ülikoolide rajamise poole, millest mõne eesmärgiks seati sõjaväelaste ettevalmistamine. Ameerika usuvabaduse ning -paljususe tõttu püüdis peaaegu iga usukogukond rajada õppeasutusi, et anda haridust oma maailmavaate vaimus. Tõepoolest, 19. sajand oli kestnud juba mõnda aega, kuid ikka oli enamiku kolledžite ja ülikoolide lähtekohaks pigem kirik kui riik.

Kuid Lääne asustamine ja Ameerika kujunemine rannikualast tõeliseks mandrit hõlmavaks suurriigiks nõudis, et riigil oleks kõrghariduse arengus olulisem osa. Kaks tähtsaimat arengusammu sel perioodil olid normaalkoolid ja maa-annetusliikumine. Mõlemad olid Ameerika avaliku poliitika oluliseks väljenduseks.

Normaalkoole asutasid üle kogu maa osariikide valitsused ja mõnikord munitsipaalvalitsused, et valmistada ette õpetajaid. Suurem osa nende õppeasutuste õpilastest olid algul naised, sest õpetajakutset peeti üldiselt naiste elukutseks. Aja jooksul arenes enamik sellistest kolledžitest täismõõdulisteks ülikoolideks, mis pakkusid nii põhikui ka kraadiõpet arvukatel erialadel. Ka minu enda ülikool on välja kasvanud normaalkooliliikumisest. Praegu-

seks on see ülikool Maine'i osariigi suurim ning oma üliõpilaskonna poolest kahtlemata kõige mitmekesisem ja keerukam. Normaalkoolide asutamine kajastas algul vajadust muuta õpetajate ettevalmistamine professionaalseks, püüet pakkuda üleüldist alg- ja keskharidust.

19. sajandi keskpaiku leidis aset ka väidetavalt olulisim kõrgharidusuuendus, mis Ühendriikides kunagi on tehtud. Maa-annetusinstitutsioone finantseerisid föderaalvalitsus ja osariikide valitsused föderaalmaade müügist, toetamaks osariikides kõrgkooli rajamist. Seetõttu nimetataksegi neid õppeasutusi maa-annetuskolledžiteks. Nende rajamisele oldi ulatuslikult vastu lõunaosariikides, kus kardeti nende ülikoolide demokratiseerivat mõju. Mõned pidasid maa-annetuskolledžeid ühiskonna destabiliseerimise allikaks. Need kõrgkoolid, mida peeti üleval väga tagasihoidlike õppemaksude ja teiste toetustega, asutati otseselt farmerite ning töörahva poegade ja tütarde õpetamiseks. Kui algas Kodusõda, oli president Abraham Lincolnil võimalik asutada need ülikoolid ka lõunaosariikides, sest seal valitses mäss, mistõttu ei suudetud osutada tõhusat poliitilist vastupanu. Lisaks ulatuslikule õpetusele praktilistes ja vabades kunstides ning konkreetsetel erialadel — eriti inseneriteadustes, põllumajanduses, kodumajanduses (mida tänapäeval nimetatakse üldiselt inimökoloogiaks) — rajas iga maa-annetusülikool ka katsejaamu, milles püüti lahendada kogukonna praktilisi probleeme. Tehnoloogia levitamist soodustati Kooperatiivse Rahvaharidusteenistuse loomisega, mida toetasid osariigivalitsused ning föderaalvalitsus koostöös ülikooliga. Rahvaharidusagendid elasid ja töötasid kohalikus kogukonnas ja tõid farmerite, kodurajajate, äriinimeste ja teiste probleemid kaasa ülikooli, kus teadlased ning õppejõud neid uurisid ja lahendused agendi kaudu tagasi kogukonda saatsid. Näiteks põllumajanduses oli see süsteem üle igasuguste ootuste tõhus ning aitab seletada, miks USA on jätkuvalt niivõrd tootlik toidu- ja kiudainete allikas. See kõik lõi üliõpilaste seas suurepärase õppimisõhustiku, sest nende õppejõud tegelesid sageli nii

olulise uurimistööga kui ka kogukonnaga sidemete loomisega. Maa-annetussüsteem ühendas seega esmakordselt kolm iseloomulikku joont, millest on saanud tänapäeva Ameerika ülikooli eluülesanne: õpetus, teadustöö ja tehnoloogia levitamine. Ka muutsid need avaliku ülikooli riigi majandusarengu lahutamatuks koostisosaks. Maa-annetusülikoolide seast kujunesid mõned riigi suurimad avalikud ülikoolid, näiteks Illinoisi, Wisconsini, California, Minnesota, Ohio ja Pennsylvania ülikool. Maa-annetuskoolide üliõpilaskonda kuulusid algusest peale nii mehed kui ka naised. Kui lõunaosariigid liideti lõplikult Ühendriikidega, loodi ka seal maa-annetuskõrgkoolid, kuigi kohalikud segregatsiooniseadused ja käitumistavad hoidsid musti üliõpilasi kuni 1960. aastateni neist eemal. Lõunaosariikide jaoks seati 1890. aastal sisse eraldi mustadele mõeldud maa-annetussüsteem ja need kõrgkoolid ühes mitme mustadele üliõpilastele mõeldud erakooliga said hulga mustade intellektuaalide ning spetsialistide taimelavaks.

19. sajandi lõpuks oli Ameerika kõrgharidusmaastik kõigi valitsustasandite pingutustega suuresti muutunud. Nüüd olid kogu maal avalikult finantseeritavad kolledžid ja ülikoolid ning neid asutati uusi ja üha suuremaid, sedamööda, kuidas linnad ja riigi rahvastik kasvasid. Edukalt jätkasid eraõppeasutused ja neid loodi arvukalt juurde. Osa ebaõnnestus ja suleti. Enamus asetas jätkuvalt rõhu põhiõppele. Vähemalt üks erakõrgkool, mida pidasid ülal ühe filantroobi pingutused, võttis kasutusele teistsuguse mudeli, mis oli rohkem suguluses Euroopa klassikaliste ülikoolidega. See oli John Hopkini ülikool, mis oli teerajajaks kraadiõppe ja kutseoskuste andmise ühendamisel uurimistööga. See pakkus mudeli, mille poole hakkas järgneval sajandil püüdlema palju teadustööga tegelevaid avalikke ja eraülikoole.

Kahekümnes sajand

Käesolev sajand on olnud tunnistajaks Ameerika kõrghariduse jätkuvale plahvatuslikule arengule. Asutati üha rohkem kõrgkoole ja neis hakkas õppima üha suurem osa kolledžiealistest õppuritest. Erakõrgkoolide arenedes kasvas ka riigi finantseeritav sektor nii kvantiteedilt, suuruselt, mainelt kui ka tüübirikkuselt. Üle kogu maa avati arvukalt kogukonnakolledžeid, mille eesmärk oli pakkuda kaht esimest kolledžiharidusaastat ühes spetsialiseeritud tehnilise ja kutsehariduse ning täiskasvanute täiendõppega. Kuskil mujal polnud need nii tähtsad kui Californias, kus nende arvukuses ja kvaliteedis peegeldus selle osariigi kasvav üleriigiline tähtsus.

Akadeemilises elus toimus teisigi põhjapanevaid muutusi. Sajandi algusaastail rajati ametiaja institutsioon, mis võimaldas kaitsta õppejõude poliitilise surve ning sekkumise eest. Sellest sai sõnavabaduse ja akadeemilise vabaduse kaitsmise tähtis põhimõte, Ameerika ülikoolielu peamine tunnus. Neil aastatel kehtestati ka ülikooli õppejõudude hierarhiasüsteem, mis sarnanes Euroopa ülikoolide omaga. Hiljem saavutati veelgi suurem spetsialiseerumine osakondade moodustamisega ja õppejõudkonna jaotamisega teadusdistsipliinidest lähtudes. Distsipliinid jagunesid aladistsipliinideks, mis jagunesid omakorda. Töötati välja ülikoolide klassifitseerimise süsteem, mida tuntakse Carnegie süsteemina, nii et õppeasutused said omasugustega tihedamat koostööd teha ja empiirilistest kriteeriumidest ning omadustest lähtudes end omavahel ka võrrelda. Seda toetas riiklik õppeasutuste akrediteerimise süsteem, mille kohaselt õppeasutused hindasid ja arvustasid üksteist, püüdes kehtestada miinimumstandardeid ning -kriteeriume ja kvaliteedikontrolli. Sellises dünaamilises ja muutlikus keskkonnas peeti akrediteerimist mehhanismiks, millega sai kaitsta üliõpilaste huve standardite jõustamise ning õppeplaanide, võimaluste ja õppejõudude ettevalmistuse ühtsuse tagamise kaudu.

Kahtlemata oli Ameerika kõrgkoolide jaoks veel üheks murranguliseks ajaks Teine maailmasõda. Sõjaraskused ise tõi kaasa uue koostöötasandi Ameerika ülikoolide ja föderaalvalitsuse vahel. Kuskil mujal polnud see nii märgatav kui suure teaduse esiletõusus. Aatomipommi väljatöötamine on ehk erakordseim näide, tähistamaks seda integreerumist. Pärast sõda võimaldas relvajõudude õiguste seaduseelnõu sadadel tuhandetel koju pöörduvatel endistel sõduritel õppida kolledžites ja ülikoolides tunduvalt alandatud õppemaksu eest. Paljudesse väikestesse koolidesse registreerus rohkem õppureid, suured õppeasutused muutusid veelgi suuremaks. See kõrgharidusbuum aitas esile tulla arvukal keskklassil, kes pidas kolledžiharidust tõeliseks majanduslikuks hüveks. Kolledžis õppimine muutus peagi sotsiaalse mobiilsuse ja majandusliku edasipürgimise sünonüümiks, kujunedes eliidi harrastusest tõeliseks massiliikumiseks.

Külma sõja ajal jätkus kõrghariduse ja föderaalvalitsuse koostöösuhe. Tekkis nn grandimajandus, milles kõrgemad õppeasutused võistlesid valitsuse uurimisprojektide pärast. See omakorda tõi kaasa õppeasutuste võistluse nii teadurite kui ka parimate üliõpilaste pärast. Uurimiseesmärke, vähemalt fundamentaal- ja rakendusteadustes, inseneriteaduses, meditsiinis ja käitumisteadustes, hakkasid suurelt osalt määrama tohutud föderaalsed bürokraatiaasutused, nagu riiklik teadusfond (*National Science Foundation*), mereväe uurimisamet (*Office of Naval Research*), riiklikud terviseinstituudid (*National Institutes of Health*), põllumajandusministeerium ja teised. Samal ajal intensiivistus ka fondide toetatav uurimistöö ning institutsiooniline reform, mida juhtisid Ford, Pew-Charitable, Carnegie, Kellogg ja muud seesugused üksused.

Sõjajärgsel perioodil lõppes rassiline segregatsioon, samuti muutusid paljud ühele soole mõeldud õppeasutused ühishariduslikuks. Carnegie fond lõi kolledžite ja ülikoolide pingerea süsteemi, mis võimaldas poliitikategijatel ühetüübilisi õppeasutusi võrrelda. Samuti kehtestas

fond ülikoolide ja kolledžite miinimumstandardid. Seda soodustas akrediteerivate komisjonide kasv mitmesugustel aladel ja distsipliinides. Föderaalvalitsuse koordineerituna ning mitmesuguste kohalike akrediteerimisüksuste poolt ellu viiduna on akrediteerimine aidanud kehtestada kõrgematele õppeasutustele kriteeriume ning mõõdupuid. Olukorras, kus nii era- kui ka ühiskondlikud organisatsioonid võivad soovi korral turule astuda, on akrediteerimine aidanud tarbijaid — üliõpilasi — kvaliteeditagatisega. Pealegi, eeldades, et palju Ameerika üliõpilasi õpib mitmes õppeasutuses, on akrediteerimine muutnud selle hõlpsamaks ja mitte nii riskantseks protsessiks. Turg vajab pidevalt mõningat reguleerimist, et kaitsta üksikisikuid ja rühmitusi. Kõrghariduses on niisuguseks regulatsioonimehhanismiks olnud akrediteerimine.

Tänapäeva ülikool

20. sajandi lõpul on võimalik väita, et Ameerika kõrgharidussüsteem on maailma tugevamaid, olles mitmekesine igal mõeldaval moel. Selles pluralismis peegeldub riik ja selle keerukas ning rikkalik ülesehitus. Ka on kõrgharidussektor väga dünaamiline, nii et muutus on üks selle väga vähestest jäävatest suurustest.

Tänapäeva kolledžite ja ülikoolide jaoks on hulk probleeme. Kes juhib ülikooli, paneb paika prioriteedid, defineerib ja määrab kvaliteedi jne? Kuivõrd ja kellele peaksid ülikoolid aru andma? Kui riigi toetus väheneb, siis millised on ülikooliettevõtluse sobivad piirid? Milline peaks olema arenevate tehnoloogiate roll kõrghariduses ja kuidas arendavad ja säilitavad kolledžid ja ülikoolid oma teaduslikku ning tehnoloogilist infrastruktuuri? Milline peaks olema fundamentaal- ja rakendusuurimuste tasakaal ja kuidas tuleks kumbagi finantseerida? Milline peaks olema ülikoolisektori ja alg- ning keskharidussektori side? Millised on kõlbelised imperatiivid, kui selliseid üldse on, mis hoiavad ülal kõrgharidust demokraatlikus kultuuris?

Ma pole veendunud, et vastused neile küsimustele antakse peatselt. Pole lihtne jõuda konsensuseni üheski neist olulistest probleemidest. Tähtis on aga see, et neid küsimusi esitataks ning et järgneks ja jätkuks debatt. Vastuolud, dialoog ja arutelu on alati olnud Ameerika kõrghariduse elujõuks.

MARK B. LAPPING (sünd. 17. juunil 1946) on Lõuna-Maine'i ülikooli õppeprorektor (*Provost and Vice President, University of South Maine*) ning avaliku halduse ja korralduse professor.

Professor Lapping on õppinud New Yorgi osariigi ülikoolis New Paltzis (*State University of New York*, New Paltz), mille lõpetas 1967. aastal teaduste bakalaureusena (*BS*) *cum laude*. Doktorikraad (*Ph.D*) 1972 Emory ülikooli vabade kunstide instituudist (*Institute for the Liberal Arts, Emory University*); diplomid Massachusettsi tehnoloogiainstituudist (MIT) regionaalökonoomika ja avaliku halduse vallas 1970 ning Harvardi ülikooli hariduskorralduse instituudist (*Institute for Educational Management*) 1986.

Akadeemilistel ametikohtadel on Mark Lepping olnud alates 1970. aastast, alustades dotsendina (*Assistant Professor*) Virginia polütehnilises instituudis keskkonna- ning linnasüsteemide planeerimise alal. Aastatel 1973–1994 töötas Mark B. Lapping õppejõukohtadel keskkonna, metsanduse, planeerimise ja õigusteaduse valdkonnas New Yorgi osariigi ülikoolis Plattsburghis (*New York State University*, Plattsburgh), Missouri (*University of Missouri*) ja Vermonti (*University of Vermont*) ülikoolis ning Vermonti õiguskoolis (*Vermont School of Law*), Guelphi ülikoolis Kanadas, Kansase osariigi ülikoolis (*Kansas State University*) ja Rutgersi ülikooli juures asuvas Blousteini planeerimise ja avaliku halduse koolis (*Bloustein School of Planning & Public Policy, Rutgers University*). Oma praegusel ametikohal Lõuna-Maine'i ülikoolis töötab alates 1994. aastast.

Lisaks on Mark Lapping olnud seotud mitmesuguste uurimisprojektidega ning konsultandiülesannetega, sh olnud Tartu ülikooli rektoraadi konsultant 1992. Viimased sellealased ülesanded on tegutsemine Maine'i teaduse- ja tehnoloogiafondi uurimisvõimsuse komitee (*Research Capacity Committee, Maine Science and Technology Foundation*) liikmena ning osalemine Massachusettsi ülikooli planeeringuakrediteerimiskomisjonis (*Planning Accreditation Board for the University of Massachusetts*, Amherst) akrediteerimiskontrollimeeskonna esimehena. Osalenud projektides ning teinud uurimistööd Soomes, Rootsis, Eestis, Lätis, Kanadas, Tais, Indoneesias ja Suurbritannias.

Mark Lapping kuulub ajakirjade *Journal of Rural Studies, Journal of the American Planning Association* ja *Agriculture and Human Values* toimetuskolleegiumidesse. Tema publikatsioonide hulka kuuluvad kaastööd koguteostele *Rural Sustainability in America* ("A Tradition of Rural Sustainability: The Amish Portrayed"; ed. I. Audirac, London and New York 1997) ja *The Changing American Countryside* ("The Future of the Rural Northeast"; ed. E. Castle, Corvallis 1996) ning arvukalt artikleid teadusajakirjades. Teose *Väikelinna planeerimise käsiraamat* (*Small Town Planning Handbook*, Chicago: The Planner's Press, 2nd ed., 1995) kaasautor koos T. Danielsi ja J. Kelleriga. Koos Owen Furusethiga on ilmumas "Vaidlustatud maapiirkond: Linna-maa piiriala Põhja-Ameerikas" (*Contested Countryside: The Rural Urban Fringe in North America, Hampshire*, UK).

TARTU ÜLIKOOLI AULALOENGUD

Michael Heltzer. Eesti Vabariigi ja Palestiina juudi asunduse suhted kahe maailmasõja vahelisel ajal. 28. aprillil 1993. Tartu, 1993. 12 lk.

Els Oksaar. Emakeelte ja isamaade Euroopa. 19. mail 1993. Tartu, 1994. 18 lk.

Hando Runnel. Juhan Luiga ja Vene küsimus. 8. oktoobril 1993. Tartu, 1993. 31 lk.

Vello Salo. Maakeelse piibli kolm kuube. 26. jaanuaril 1994. Tartu, 1994. 16 lk.

Eve Suurvee. Kas Eesti vajab psühhoanalüüsi? 29. aprillil 1994. Tartu, 1995. 28 lk.

Jakob von Uexküll. The Estonian Path to the Green Future. (Eesti tee rohelisse tulevikku.) 6. septembril 1994. Tartu, 1994. 32 lk.

Mart Laar. Rahvusliku liikumise suurlõhe ja Jakob Hurt. 16. septembril 1994. Tartu, 1995. 28 lk.

Béla Jávorszky. Eestlased ja ungarlased uuenevas Euroopas. 6. oktoobril 1994. Tartu, 1995. 16 lk.

Kaljo Villako. Haritlane, poolspetsialist ja poolharitlane. 28. novembril 1994. Tartu, 1995. 16 lk.

Ants Laaneots. Eesti Vabariigi julgeolekukontseptsiooni areng aastail 1991–1994 ja kõrgkoolid. 8. veebruaril 1996. Tartu, 1996. 28 lk.

Jaan Sootak. Surmanuhtlus: kriminaalpoliitiline ja õigusfilosoofiline aspekt. 10. aprillil 1996. Tartu, 1996. 18 lk.

Boris Meissner. Ida-Euroopa uuringute areng ja struktuur Saksamaal. 8. mail 1996. Tartu, 1998. 60 lk.

Boris Meissner. Entwicklung und Aufbau der Osteuropaforschung in Deutschland. 8. Mai 1996. Tartu, 1998. S. 72.

Lennart Meri. Kaks ajalugu, seljad vastamisi. 14. mail 1996. Tartu, 1996. 24 lk.

Pär Stenbäck. Põhjamaad ja põhjamaade koostöö Euroopa Liidu arengu taustal. 28. mail 1996. Tartu, 1998. 16 lk.

Toomas Savi. Haritlane ja riik. 31. mail 1996. Tartu, 1996. 14 lk.

Andrus Öövel. Eesti kaitsepoliitilistest suundumustest. 9. oktoobril 1996. Tartu, 1996. 32 lk.

Ilse Lehiste. Keelekontakt — keelekonflikt. 21. mail 1997. Tartu, 1998. 22 lk.

Michael Stolleis. Europa — seine historischen Wurzeln und seine künftige Verfassung. 16. Juni 1997. Tartu, 1997. S. 32.

14.—